

Âşık Paşa'nın hayatı, halifeleri, eserleri ve geniş yer verilen tasavvufi görüşlerinin ele alındığı Birinci Bölüm'ü, aynı minval üzere hazırlanmış Elvan Çelebi'ye ait İkinci Bölüm izlemektedir.

Muhtemelen Kırşehir'de dünyaya gelen Elvan Çelebi, içinde bulunduğu çevrenin de etkisiyle iyi bir dini ve tasavvufi eğitim almıştır. Babasının Mısır'a giderken verdiği izinle 727/1326'da Tanunözü (Tanuk-özü)'ne gelen elvan Çelebi burada cami, zaviye, türbe ve hamam yaptırmıştır. Âşık Paşa'nın ölümüyle postnişin olan Elvan Çelebi, ailesini ve çocuklarını da getirerek günümüzde kendi adıyla anılan beldeyi yurt edinmiş, ünlü tarihçi Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî burada doğmuştur. Geniş bir mürit kitlesi bulunan Elvan Çelebi, yönetimle de iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.

Elvan Çelebi 770/1368'de vefat ettiğinde inşa ettirdiği külliye içerisine defnolunmuştur. En önemli eseri, Mehmet Önder'in 1957'de gün yüzüne çıkardığı *Menakibü'l-kudsiyye*¹¹ olup bunun dışında birkaç beyit ve gazeli de bulunmaktadır.

Bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir rolü bulunan ve döneminde Vefaiyye tarikatının ana merkezi kabul edilen Elvan Çelebi Külliyesi, geniş müstemilatının bir kısmı yıkılmışsa da günümüze kadar ulaşan en eski yapılardan biridir.

Ahmet Cahit Haksever

Ali Çelik, TRABZON ÇAYKARA HALK KÜLTÜRÜ. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005, 365 s.

Günümüzde küreselleşme, gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumları etkilerken en çok yerel olanları kullanıyor. Yerel olanlar yeniden

meyen İki Mesnevisi: Fakr-name ve Vaf-ı Hâl", *Belleten-Türk Dili Araştırmaları*, Ankara 1953, s. 206, 237-239.

¹⁰ Bkz. "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha: Hikaye ve Kimya Risalesi, *Belleten- Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı*-, Ankara 1954, ss. 265-266, 270-274. Âşık Paşa'nın eserleriyle ilgili genel değerlendirme için bkz. Erkoç, *age*, ss. 79-94.

¹¹ Menakibu'l-kudsiyye ile ilgili çalışmalar hakkında bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana Müzesi Yazma eserler Kataloğu, Ankara 1973, c. III, ss. 417-420; Ümit Tokatlı, *Elvan Çelebi'nin Menakıbnamesi: Metin, İndeks, Gramer*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak., (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1984; İsmail Ertünel- A. Yaşar Ocak tahkikiyle İstanbul Üniv. Edeb. Fakültesi Yayınları arasında 1984'de çıkan eserin ikinci baskısı 1995'de gerçekleştirilmiştir. Menakıbnameyle ilgili çalışmalar için bkz. Erkoç, *age*, ss. 264-268.

tanımlanıyor, farklılıkları ısrarla öne çıkartılıyor, öne çıkartılmakla kalmayıp bütüne karşı kullanılıyor. Oysa yerel, ulusal düzeyde bütünün bir parçasıdır, farklılıkları da ulusal kültürün zenginliğini teşkil eden unsurlardır.

KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyesi ve bölüm başkanı olan Prof. Dr. Ali Çelik, "Trabzon Çaykara Halk Kültürü" adlı kitabında bu gerçeği "Milli kültür bir milletin en önemli, olmazsa olmaz varlığıdır. Milli kültürün temeli de halk kültürüdür." sözleri ile ifade ediyor.

Kitap, binlerce yıldır bu topraklarda yaşayan insanlarımızı, bugüne kadar taşıdıkları gelenek, görenek, örf ve adetlerini, milli değer yargılarını, inancını kısaca maddi ve manevi kültürünü ortaya koymak, kısacası her yönüyle Çaykaralı'yı tanıtmayı amaçlıyor.

Kitabın başında, 1999 yılında Çaykara Kaymakamı olan Erol Karaömeroğlu'nun sunuş yazısı var. Karaömeroğlu, Çaykara Kaymakamı olarak kitabın hazırlanmasına büyük bir destek vermiş. Prof. Çelik, bir vefakarlık örneği olarak dört buçuk yıl sonra basabilme imkanı elde ettiği kitabının başına şimdi başka yerde görevli olan kaymakamın sunuş yazısını koymuş. Kitabın başında iki tane önsöz var. Önsözlerde kitabın hazırlanışında katkıları olanlara teşekkürler de yer alıyor. Hatta kitabı basma sözü verip dört buçuk yıl bu sözünü yerine getirmeyen Çaykara Vakfı ve Derneğine de teşekkür ediliyor. İkinci Önsöz ise kitabın basılmama serüvenini açıklıyor ve kitaba basılma imkanı sağlayan değerli iş adamı Turan Çakır'a teşekkür ediliyor.

Sunuş ve önsözleri KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden Doç. Dr. Hikmet Öksüz ve Arş. Gör. Mustafa Altunbay'ın hazırladığı, Çaykara'nın tarihini konu alan 35 sayfalık bir metin izliyor. İlk çağlardan bu yana bölge tarihi ve Çaykara ile ilgili bilgiler verilen bu bölüm, Çaykara bölgesi ve Çaykaralı'yı bir bütün olarak anlamamız için önemli ipuçları içeriyor.

Kitabın ana metnini oluşturan Çaykara halk kültürü ile ilgili bilgiler ise 'halk edebiyatı' ve 'halk hayatı' adlı iki ana başlık altında ele alınmış. Halk Edebiyatı bölümü türküler, destanlar, ağıtlar, atasözleri ve deyimler, bilmece, efsaneler, hikaye ve masallar, fıkralar alt başlıklarıyla verilen derlemeler ve değerlendirmelerden oluşmakta.

Yöresel türküleri, atma türküler, takma türküler, uzun türküler ve mektup türkülerini şeklinde sınıflamak mümkün. Türkü atmak ve atışmak Doğu Karadenizli'nin en başta gelen özelliklerinden biri. Kitapta yer alan atışma ve türkü örneklerini okurken Çaykaralı'nın kültürel değerlerine,

hayata bakışına, tabiata karşı verdiği amansız mücadeleden bölgedeki sosyo-ekonomik yapıya kadar tüm yaşamı hakkında fikir sahibi olabilirsiniz.

Çaykara yöresinde türküler daha çok mani katarlarından oluşuyor. Çaykara türküleri ile ilgili bölümü okurken bölgede mevcut türkülerle mektuplaşma geleneğinin önemli belgeleri olan türkü mektuplarına ait bilgi ve örneklerin kitapta yer almadığını gördüm. Bu aslında bölge kültürü konusunda yapılan araştırmaların tümünde görülen büyük bir eksiklik.

Yıllar önce Çaykara bölgesindeki araştırmalarım esnasında bölgede birçok kişinin birbirlerine türkülerden oluşan mektuplar göndererek haberleştiğini, köyden haberler, kişisel duygular, siyasi çekişmeler, mizah ve yermeler, dilek ve temenniler içeren bu türkü mektuplarından karşılıklı gönderilmiş bir kaç örneğini inceleme fırsatı da bulmuştum. Fakat sahibi tarafından şahsa özel addedildiği için karşılıklı gönderilmiş bu türkü mektuplarının kopyaları alamamıştım. Yaygın örnekleri olan, sahipleri tarafından titizlikle saklanan ve hala daha yazılan türkü mektuplarının bu çalışmada da yer almaması onların kayda geçirilme şansını oldukça azaltmıştır. Umarım sayın Çelik bu konudaki eksikliği giderecek çalışmalara imza atar ya da öğrencilerini bu çalışma için yönlendirir.

Bölgeden derlenen atışmalar, eski usta türkücüler arasında atışmalar, mahalle-köy bölgeleri aralarında atışmalar, oğlanlar ve kızlar arasında atışmalar, diğer atışmalar, gurbet ve ayrılık türküleri, sevda türküleri, horon türküleri, yaylalar üzerine söylenen türküler, destanlar ve ağıtlar, atasözleri ve deyimler, bilmeceler, efsaneler, hikaye ve masallar başlıkları altında değerlendirilen veriler Çaykara bölgesindeki kültürel zenginliği ve Çaykara kültürünün milli kültürün bir parçası olduğunu gösteren çok önemli belgeler. Fıkralar ise bölge insanının gündelik yaşamından alınmış kesitler, ayrıca mizahın Çaykara insanı tarafından dünya meşak-katine diklenme olarak algılandığı kanaatini uyandırıyor.

İkinci kısmı teşkil eden Halk hayatı bölümünde yer alan doğum, sünnet, evlenme, askerlik, ölüm, inanmalar, bayramlar-törenler- kutlamalar, mahalli çalgılar ve oyunlar, çocuk oyunları, giyim-kuşam, el sanatları, halk hekimliği, halk meteorolojisi, halk mutfağı başlıklarını taşıyan alt bölümler Çaykara insanının günlük yaşantısını şekillendiren unsurları daha geniş bir ifade ile Çaykara insanını anlatmaktadır. Bu husus metinde Prof. Çelik tarafından “ maddi ve manevi kültürünü ortaya koyarak, hem Çaykaralı’ya hem de Çaykaralı’ları merak edelere onun tarihini, yaşayışını ve zevkini tanıtmaya çalıştık.” sözleri ile ifade edilmektedir.

Bu ifadeyi açıklayacak bir başka örneği askerlik bölümünden verelim. Bölge insanının askerliğe bakışını “askere gitmeyene kız verilmez” sözü ile özetlemek mümkün. Asker uğurlama törenleri, askerlik türküleri, askerlik konusunda oluşan zengin geleneği açıklayan unsurlardır. Fakat Çaykaralı şehit ve gazilerin listesi, Çaykaralılar’ın her zaman gurur duyduğu tarihe ve yaşayışa ve milli bütüne ait olmanın şهادetnamesidir.

Benzer şهادetnameler kitabın sayfalarındaki tüm derlemelerde yer alıyor. Bunlardan ay ile ilgili inanmalar Çaykara’daki halk kültürünün beslendiği kaynakları gösteren örneklerden sadece biridir. Eski Türklerin astral kültüründe Ay’a büyük önem verildiği, kaynaklarla ve etnoğrafik verilerle desteklenmektedir. Daha eski çağlarda kozmogonik mit, Ay’ı yaratıcı tanrı gibi kabul ederdi. Ay’a tapınma İskit/Sakalarda, Kimmerlerde/Kimerlerde ve esasen de Hunlarda önemli bir yer tutardı¹². Proto-Türk döneminden beri Ay kültürünün Asya göçebeleri arasında yaygın bir rolü vardır. Göçebe Türkler Ay’a göğün ve yerin ebedi bekçisi gibi bakmaktaydılar¹³. Bu küçük açıklamalardan sonra Çaykara bölgesinde ay ile inanmalara bir göz atalım.

-Ay’a karşı tükürme ve su dökme uğursuzluk getirir.

-Yeni Ay’ı gören dilek tutup dua ederse duası kabul olur.

-Ay batarken başlanan işler iyi sonuç vermez.

-Ay yeniye geçmeden tohum ekilmez, tarla biçilmez, ay kesiminde tarla kesilmez, aysız gecelerde yaylaya çıkıp inilmez, ay başında evlere girilmez.¹⁴

Yöre insanı olarak bunlara bazı ilaveler de ben yapmak istiyorum.

- Ay’a parmak uzatılarak işaret edilmez. Uzatırsanız parmağınız çürür.

- Ay’a karşı işenmez.

Çaykara’dan aralarında 5.Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay olmak üzere, bakan senatör ve milletvekilleri ve komutanların da bulunduğu ülkesine

¹² Fuzuli Bayat, *Oğuz Epik Enemesi ve Oğuz Kağan Destanı*, Bakü 1993, s.141.

¹³ Fuzuli Bayat, *Ay Kültürünün Dini-Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi*, Ankara 2005, s.55-56. Ay Tanrı inamı M.Ö 4.-3. bin yıllarda Türklerin ana yurdu olan Hazar Denizi ile Aral Gölü arasında geniş bir alana yayılmıştı. Büyük bir ihtimalle Ay Tanrı inancı Gök Tanrı dini döneminde çocukların ve kadınları hamisi Umay Ana’ya tranformasyon edilmiştir.

¹⁴ Ali Çelik, *Trabzon Çaykara Halk Kültürü*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2005, s.246.

hizmet etmiş veya etmekte olan birçok devlet ve bilim adamları yetişmiştir. Kitap Çaykara'dan yetişen ünlülerin listesi ile sona eriyor.

Bu değerli çalışmasından dolayı Ali Çelik'i kutlar yeni çalışmalarına imza atmasını bekleriz.

Mehmet Bilgin